

ՔՆԱՐԻԿ ԱՐՐԱՀԱՄԵԱՆ

ՀՊՄՀ Հայ նոր եւ նորագոյն գրականութեան եւ
նրա դասաւանդման մեթոդիկայի ամբիոնի ասիստենտ
«Սփիւռք» Գիտաուսումնական Կենտրոնի մեթոդիստ
բանասիրական գիտութիւնների թեկնածու
spyurkka@gmail.com
ՀՏԴ 37.016:821.19

**ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒՄԸ ԱՌԱԳ
ԴՊՐՈՑՈՒՄ**

Բանալի բառեր եւ արտայայտութիւններ. սփիւռքահայ
գրականութիւն, դասաւանդման հիմնախնդիրներ, արեւմտահայերէն,
գրական շարժումներ, գաղթօջախ, Կարօտի գրականութիւն, Նահանջի
գրականութիւն, պոլսահայ հեղինակներ, աւագ դպրոց,

Key words and phrases: Diaspora Armenian literature, teaching problems,
Western Armenian, literary movements, community, The Nostalgic literature,
The Retreat literature, authors of Istanbul Armenians, high school.

Ключевые слова и словосочетания: литература армянской диаспоры,
проблемы преподавания, западноармянский язык, литературные движения,
община, литература тоски и воспоминаний, литература отступления,
стамбульские армянские авторы, высшая школа.

Նորութիւն չէ, որ սփիւռքահայ գրականութիւնը ներկայացնում է
գրական-ճանաչողական կարգերի ամբողջութիւն, որը նաեւ իր հետ
դասաւանդման առումով որոշակի պատրաստութիւն եւ մօտեցումներ
է ենթադրում:

Գաղտնիք չէ նաեւ, որ սփիւռքահայ հեղինակների դասաւանդումը
հանրակրթական դպրոցում այսօր դժուար է տրուում շատ ու շատ
բարձրակարգ ուսուցիչների: Թերեւս հենց սա է պատճառը, որ նրանց զգալի
մի մաս պարզապէս սահում անցնում է այս թեմաների վրայով՝
բաւարարուելով լոկ թուցիկ ակնարկով ու դասագրքային տուեալների
պարզ վերաշարադրմամբ:

Այս առումով մի փոքր մխիթարական է թուում արեւմտահայ
հեղինակների պարագան, որտեղ թերեւս դեր է խաղում տասնամեակների
ընկալումների ինտեգրան: Ինչ մնում է դասաւանդման որակին, այստեղ էլ,
այնուամենայնիւ, թուում է առանձնակի յաջողութիւններ չեն արձանագրում:
Եւ սա պայմանաւորուած է առաջին հերթին լեզուական իրացման
հանգամանքով: Գիտենք, որ լեզուն իրացում է նախ եւ առաջ

գրականության մեջ: Այդ դեպքում ինչպե՞ս ենք պատկերացնում հեղինակների արդիւնաւետ դասաւանդում, եթէ տարրական տեղեկութիւններ չենք հաղորդում արեւմտահայերէնի վերաբերեալ:

Մեկնելով սփիւռքահայ դէմքերի դասաւանդման մեթոդաբանական հարցերից՝ բերենք մի շարք նկատառումներ, որոնք վերաբերում են աւագ դպրոցում ուսումնասիրման առանձնայատկութիւններին ու մեթոդների ընտրութեանը:

1. «Սփիւռքահայ գրականութիւն եզրոյթի տակ մենք առաջին հերթին հասկանում ենք արեւմտահայերէնով ստեղծուած գրական ստեղծագործական ժառանգութիւնը, ուստի յատկապէս աւագ դպրոցում կարդացածը իմաստաւորելու, վերաբերմունք արտայայտելու պահանջի կատարումից առաջ աշակերտը խնդիր ունի, նախ, կարդացածը պարզօրէն ըմբռնելու ու վերարտադրելու: Հեղինակների ուսումնասիրումը կարելի է կազմակերպել համակցուած դասի միջոցով, որտեղ կարող ենք կողք կողքի բերել լեզուական եւ գրական նիւթի ընկալման յատկութիւնները: Իսկ սա ենթադրում է բառային, պատկերային, քերականական եւ լեզուական այլեւայլ մակարդակների վերհանում, այսինքն՝ մինչ բնագրի բուն վերլուծական քննութիւնը մեզ բաւական աշխատանք է սպասում: Խնդիրը վերաբերում է անգամ «մարսուած» արեւմտահայ հեղինակներ մատուցելուն: Օրինակները բազմաթիւ են: Մեր ուսուցիչներն իրենք էլ կը վկայեն, որ անհամեմատ աւելի յաջողուած են արեւելահայ հեղինակների յուրացման ճիգերը: Աւելին՝ մեր ուսուցիչներն անգամ «ոիսկ չեն անում» արեւմտահայ բնագրում աշակերտների թոյլ տուած սխալներն ուղղելու, որովհետեւ, անկեղծ լինենք, շատ դեպքերում իրենք էլ չգիտեն՝ ինչու այսպէս կամ այնպէս: Հասարակ օրինակները կարող ենք բերել թէկուզ արեւմտահայերէնին բնորոշ լծորդութիւնների, քերականական առանձին կարգերի առումով. երբ աշակերտի այս կամ այն բառի կամ քերականական ձեւի սխալ արտասանութիւնը ուղղելու եւ բացատրելու, իբրեւ նոր գիտելիք լրացուցիչ օրինակներով հարստացնելու փոխարէն ուսուցիչը բաւարարոււմ է միայն նետելով՝ «Բառերի, տառերի սխալներ ես անում»:

2. Ճիշդ է, որ սփիւռքահայ գրականութիւնը նորագոյն շրջանի մի թեւն է կազմում, բայց նոյնքան ճիշդ է նաեւ, որ կապուած է բազմաթիւ այլեւայլ իրողութիւնների հետ, որոնք բնորոշ չեն արեւելահայ կամ հայաստանեան գրականութեան զարգացման օրինաչափութիւններին: Այստեղից՝ ուսուցչին առաջադրուող մէկ այլ խնդիր. հեղինակներ դասաւանդելիս լրացուցիչ տեղեկութիւններ են պահանջում՝ կապուած գրական հայեացքի ձեւաւորման առանձնայատկութիւնների, շարժումների, գրամշակութային իրողութիւնների, աշխարհագրական քարտէսագրութեան հետ: Օրինակ, եթէ «Շահան Շահնուր» բարդ թեման ենք անցնում,

անպայմանօրէն պիտի խօսել սփիւոքահայ գրականութեան յատուկ երկու հիմնարար շարժումների՝ Նահանջի եւ Կարօտի փոխկապակցման եւ տարանջատման մասին, աշակերտին բացատրել դրանց տարբերութիւնները եւ ուղղորդել հեղինակի գրականութիւնը տեսնելու Նահանջի շարժման համաբնագրում:

3. Սովորաբար մենք նորագոյն մեթոդների կիրառութիւնը աւելի գործնական ու արդիւնաւոր ենք դիտում միջին դասարաններում, եւ դա, իրօք, արդարացուած է: Սակայն սփիւոքահայ հեղինակների իւրացումը, նիւթի մատուցումը, այնուամենայնիւ, ենթադրում է որոշակի մեթոդաբանութեան մշակում: Այստեղ յանձնարարելի կարող են լինեն եւ քարտային, եւ խմբային, եւ կարդացածը էսսէներով վերարտադրելու աշխատանքներ: Սակայն միաժամանակ չպէտք է հեռանալ նաեւ աւագ դպրոցի դասաւանդման անհրաժեշտ յայտնի հանգրուաններից: Բոլոր պարագաներում պիտի պահպանել նաեւ աշակերտակենտրոն մօտեցումը, որտեղ, ճիշդ է, մատուցուող նիւթը մեծ մասամբ անձանօթ է, բայց պիտի դասապրոցեսը կազմակերպել այնպէս, որ սովորողն ինքը դառնայ գործուն կողմ, այսինքն շահագրգիռ ընթերցող: Իսկ ընթերցում է արդէօք:

4. Սփիւոքահայ գրականութեան ուսուցման ճանապարհին շատ կարեւոր է միջառարկայական կապերի կիրառութիւնը: Առարկան մեծ չափով ենթադրում է նաեւ Արեւմտեան Հայաստանի տեղագրութեան, աշխարհագրական ինչ-ինչ գիտելիքների, պատմութեան, արեւմտահայ մշակոյթի իմացութիւն, որովհետեւ գաղտնիք չէ, որ հեղինակների ստեղծագործական աշխարհի, ապրած միջավայրի, գրական հետաքրքրութիւնների ու մօտեցումների ամբողջացումը հնարաւոր է միայն համակողմանի գիտելիքների փոխանցումով: Խօսքը վերաբերում է ազգային պատմութեան, գաղթօջախների, մշակութային գանազան կազմակերպութիւնների մասին գիտելիքներին:

Այժմ մէկ-երկու առարկայական դիտարկում, որոնք վերաբերում են առարկայի դասաւանդման որակներին.

ա) Ճիշդ է, որ հայ գրականութեան ուսումնասիրումը, ելնելով առարկայի դասաւանդման հայեցակարգից, պիտի լինի որպէս «հայ գրականութեան պատմութեան ուսումնասիրութեան դասընթաց»¹, բայց որքանով ենք մենք այդ գիտելիքը հաւասարաչափ բաշխում նորագոյն շրջանի երկու գեղարուեստական թելերի միջեւ՝ արեւելահայ եւ արեւմտահայ: Պատասխանը լռելեայն հասկանալի է: Մենք դասաւանդում

¹ «Հայոց լեզու եւ հայ գրականութիւն» / հանրակրթական աւագ դպրոցի առարկայական չափորոշիչ եւ ծրագրեր, Եր., 2009, էջ

ենք մանկավարժական համալսարանի յարակից ֆակուլտետներում, այսինքն՝ գործ ունենք նոր միայն դպրոցն աւարտած ուսանողների հետ: Նրանցից շատ քչերը միայն կարողանում են թուարկել մէկ-երկու սփիւռքահայ հեղինակի անուն: Հետեւողական լինելու դէպքում պարզ է դառնում, որ նրանց իմացութիւնը պայմանաւորուած է զուտ ուսուցչի հանգամանքով:

Մէկ ոչ երկրորդական հանգամանք եւս. այս յարափոփոխ աշխարհում, չգիտես ինչ պատճառաբանութեամբ, շարունակում է 2009-ից ի վեր անփոփոխ մնալ հայոց լեզուի եւ գրականութեան դասաւանդման հայեցակարգը:

բ) Մենք հիմա խօսում ենք հնարաւոր դասաւանդման մասին, որովհետեւ ըստ էութեան՝ տրուած ժամաքանակը, չհաշուած Շահան Շահնուրին եւ Կոստան Զարեանին յատկացուած 8-ական ժամերը, բաւարար չեն անգամ սոսկական թուարկման համար, ուր մնաց առանձին հեղինակների մասին բնագրային թէկուզ չնչին մակարդակով ծանօթութիւնը: Զարմանալի է, թէ ինչու է դպրոցական ծրագրից դուրս դրուել Համաստեղը: Հարցադրումը տեղին է առ նուազն երկու ոչ անտեղի պատճառաբանութեամբ. նախ, ինչպէ՞ս ենք պատկերացնում սփիւռքահայ գրականութեան երկու հիմնարար ուղղութիւններից մէկի՝ Կարօտի գրականութեան յատկանիշների վերհանումը առանց այս հեղինակի հիմնաւոր ներկայութեան: Երկրորդը վերաբերում է աշակերտական տարիքային գործօնին. Համաստեղի մանկական թեմաներով պատմուածքները («Միջօ», «Կապոյտ յուլունք», «Պուպրիկը», «Չալօ» եւ այլն) իսկապէս «սագում են» դպրոցականի հոգեբանութեանը եւ կարող են անձնակողմնորոշիչ դեր կատարել:

գ) Այստեղից՝ եւս մէկ նկատառում, որը վերաբերում է դասագրքի բովանդակային կողմին: Ըստ էութեան՝ բացակայում են սփիւռքահայ գրականութեան ձեւաւորման, նրա առանձնայատկութիւնների, շարժումների, բովանդակային, թեմատիկ ընդհանրութիւնների մասին տեղեկութիւնները: Հեղինակները բաւարարուել են միայն դիմանկարային գնահատականներով՝ վերոնշեալ հարցադրումների պատասխանները թողնելով աշակերտներին, ինչպէս օրինակ, այս առաջադրանքը. «Ի՞նչ ուղղութիւններով է զարգացել Սփիւռքի հայ գրականութիւնը: Փորձէք ձեզ ծանօթ հեղինակներին խմբաւորել ըստ նրանց նախասիրած թեմաների եւ տրամաբանութիւնների»²:

² «Հայ գրականութիւն - 12» (հումանիտար հոսք) / հեղինակներ՝ Դ. Գասպարյան, Ժ. Քալանթարյան, Եր., 2011, էջ 184:

Ընդհանրապես բացակայում է պոլսահայ գրականության մասին վերաբերմունքը, մինչդեռ երբ խօսում ենք սփիւռքահայ գրականության յատկանիշներից եւ դիտում այն արեւմտահայ գրականության շարունակութիւն արդէն նոր աշխարհաքաղաքական պայմաններում, առաջին հերթին նկատի ենք ունենում պոլսահայ օջախը՝ իբրեւ ցեղասպանութիւնից յետոյ մարող ու ետպատերազմեան շրջանում նորից գրական առաջնորդութիւն ստանձնած գրական դպրոց: Դասագրքում բերում են միայն Զարեհ Խրախունու, Զահրատի եւ Ռոպեր Հատտէճեանի անունները, այն էլ՝ ամենատարբեր հեղինակների թուարկման կողքին եւ բոլորովին գրչօջախի հետ կապ չունեցող համատեքստում³:

Ուրեմն՝ պիտի խոստովանել, որ սփիւռքահայ գրականութիւնը առանձին իրողութիւն է, եւ այն ուսումնասիրելու համար թէ՛ դասագրքերի, թէ՛ մեթոդական ուղեցոյցների անհրաժեշտութիւն կայ. դրանք պէտք է կազմուած լինեն խնամքոտ, անհրաժեշտ մեկնութիւն-բացատրութիւններով: Դրա փաստը տալիս են թէ՛ այսօրուայ դասագրքերում տեղ գտած ոչ տարբերակուած մօտեցումը, թէ՛ մեթոդական ուղեցոյցներում հեղինակների ուսուցման հիմնախնդիրների անտեսումն ու յաճախ անգամ ստեղծագործութիւնների խորագրերի շփոթները, ինչպէս օրինակ, Վահան Թէքէեանի «Եկեղեցին հայկական» յայտնի բանաստեղծութեան պարագայում⁴: «Սփիւռք» Գիտաուսումնական Կենտրոնը պատրաստել է արեւմտահայերէնի եւ սփիւռքահայ գրականութեան դասագրքեր, նաեւ՝ սփիւռքահայ գրականութեան դասաւանդման մեթոդական ձեռնարկ (հեղինակ՝ Նաիրա Տողանեան), որոնք, սակայն, խաղաղ սպասման մէջ են:

Սրա կողքին խոստովանենք, որ այսօր մեր ուսուցիչը չունի այն պատրաստութիւններ, որ կարողանայ առանց բովանդակային, զուտ առարկայական վերապատրաստութիւնների «գործը գլուխ բերել»: Այդ նպատակով Խ. Աբովեանի անուան Հայկական Պետական Մանկավարժական Համալսարանի «Սփիւռք» Գիտաուսումնական Կենտրոնում 2000-2012 թթ. կազմակերպուել են արեւմտահայագիտական թուով 14 դասընթացներ:

Իսկ 2002-2012 թթ., դեռեւս մէկուկէս տասնամեակ առաջ, Կենտրոնն ու Փարիզի «Մաշտոց» Հայ լեզուի պաշտպանութեան միութիւնը Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի դպրոցներում սկսեցին իրագործել

³ Նոյն տեղում, էջ 183:

⁴ «Հայ գրականութիւն. 10-12-րդ դասարաններ» (ընդհանուր եւ բնագիտամաթեմատիկական հոսքեր) / հեղինակ՝ Զ. Գրիգորյան, Եր., 2009, էջ 112:

արեւմտահայ մէկամեայ փորձական ծրագիր, որի շրջանակներում շուրջ 80 դպրոցներում մէկ տարի կտրուածքով, կապուած հանրակրթական համակարգի փոփոխութիւնների հետ, 8-րդ, 10-րդ եւ 11-րդ դասարաններում, 1000-ից աւելի արեւելահայ երեխաներ հնարաւորութիւն են ունեցել իրացնելու արեւմտահայերէնն ու արեւմտահայ ու սփիւռքահայ հեղինակներին: Ի դէպ, 2016-2017 ուսումնական տարում մենք նոյնպէս Երեւանի «Աւետիսեան» կրթահամալիրում իրագործել ենք արեւմտահայերէնի մէկամեայ դասընթաց, որտեղ ներառել ենք նաեւ սփիւռքահայ առանձին հեղինակների դասաւանդում:

Սփիւռքահայ հեղինակների ուսումնասիրումը աւագ դպրոցի հայ գրականութեան դասընթացում մշակութային ռազմավարական խնդիր է, որի իրագործման հրամայականը շարունակում է «հայ գրականութիւն» առարկայի ամբողջական ուսումնասիրութեան կիզակէտում մնալ:

Ք. Աբրահամյան

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒՄԸ ԱՌԱԳ

ԴՊՐՈՑՈՒՄ

Ամփոփում

Յօդուածը նուիրուած է Հայաստանի դպրոցներում սփիւռքահայ գրականութեան դասաւանդման խնդիրներին: Քննութեան են առնուել ինչպէս առարկայի ուսումնասիրութեան դժուարութիւններին, այնպէս էլ դասագրքերում նիւթի ու հեղինակների հետ կապուած անհամամասնութիւններին առընչուող հարցադրումներ: Փորձ է արուել ցոյց տալ դասաւանդման որոշակի յատկանիշներ, պայմանաւորուած առարկայի իւրայատկութիւններով, որոնք կարող են արդիւնաւէտ դարձնել դրա ուսումնասիրումը:

К. Абрамян

ПРЕПОДАВАНИЕ ЛИТЕРАТУРЫ АРМЯНСКОГО ЗАРУБЕЖЬЯ

В СТАРШИХ КЛАССАХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблеме преподавания литературы армянского зарубежья в школах Армении. Автором сделана попытка выявить трудности, возникающие при обучении западноармянской литературе, показать неравномерность подачи материала в содержании и выборе различных писателей, а также отметить некоторые особенности обучения, связанные со спецификой предмета, что поможет поднять уровень обучения.

K. Abrahamyan

**TEACHING OF DIASPORAL ARMENIAN WRITERS IN HIGH SCHOOLS
SUMMARY**

This article is dedicated to teaching problems of Armenian Diaspora literature in schools of Armenia. We try to show not only difficulties in the learning process, but also unequal presence of authors and items take place in textbooks of Armenian Literature. We point out some peculiarities of teaching contracted with specificity of the subject that could be productive for studying.